

ŽIRGELIŲ (INSECTA, ODONATA) TAKSONOMINIS LIETUVIŠKŲ VARDŲ SĄRAŠAS

JONAS RIMANTAS STONIS¹, DALIUS DAPKUS¹, ALBINA AUKSORIŪTĖ²,
ALGIRDAS VILKAS³

¹ Zoologijos katedra, Vilniaus pedagoginis universitetas, Studentų g. 39, LT–08106 Vilnius.
El. paštas: stonis@vpu.lt, dalius.dapkus@vpu.lt

² Terminologijos centras, Lietuvių kalbos institutas, P. Vileišio g. 5, LT–10308, Vilnius.
El. paštas albinas@lki.lt

³ Mažeikių jaunųjų gamtininkų stotis, Laisvės g. 30a, Mažeikiai, LT–89223.
El. paštas carabus80@gmail.com

Įvadas

Lietuviška entomologijos terminija dar nėra nusistovėjusi, o didžioji dalis vabzdžių vardų (pavadinimų) iki šiol nesukurti, netinkami arba tiesiog neprisigiję kalboje. Pavyzdžiui, iki šiol kai kurie žirgeliai buvo vadinti *kordulegastrais*, *nehalenijomis* ir *išnuromis*. Tokių pavyzdžių gausybė, kai kuriose vabzdžių taksonominėse grupėse jie sudaro nuo 50 iki 70 proc. vabzdžių vardų, pateikiamų moksliniuose ar mokslo populiarinimo leidiniuose. Ypač daug netinkamų vabzdžių vardų galima rasti biologijos paskaitų konspektuose, išgirsti kalbant (*mantofazmatodai*, *gryloblatodai* ir t.t.). Drįstame pastebėti, kad ši zoologijos mokslo šaka (entomologija) kalbos požiūriu nesunorminta ir apleista. O vabzdžiai sudaro daugiau nei pusę visų pasaulyje ir Lietuvoje gyvenančios biologinės įvairovės rūšių, apie jų svarbą gamtai ir žmogui ne kartą buvo rašyta spaudoje, jų vardai (deja, dažniausiai netaisyklingi) nuolatos vartojami internete, populiariojoje literatūroje, įvairiuose žurnaluose apie gamtą ar šalies dienraščiuose.

Lietuvoje šiuo metu žinoma 61 žirgelių rūšis (Briliūtė & Budrys, 2007), tačiau jų sąrašas be abejonės bus papildytas. Lietuvos žirgelius tyrinėjo ir faunos duomenis skelbė tik nedaugelis autorių (Lešinskas & Pileckis, 1967; Stanionytė, 1993; Bernard, 2002, 2005; Bernard & Ivinskis, 2004; Briliūtė & Budrys, 2007 ir kt.). Daug svarbių duomenų apie Lietuvos žirgelius internete pateikė Algirdas Vilkas ir kai kurie kiti entuziastingi šių vabzdžių tyrinėtojai ir gamtos fotografai (Deividas Makavičius, Gediminas Gražulevičius, Vitas Stanevičius, Arūnas Eismantas, Eugenijus Kavaliauskas, Valdimantas Grigonis, Mindaugas Kirstukas, Rimantas Stankūnas ir kt.). Trylika žirgelių rūšių šiuo metu yra įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą (Rašomavičius, 2007). Vakarų pasaulyje žirgelių tyrimai ypač populiarūs, yra įsteigtos specialios Odonata tyrėjų draugijos. Ši vabzdžių grupė susilaukia vis daugiau tyrėjų, gamtos fotografų ir gamtos mylėtojų dėmesio ir Lietuvoje.

Šis projektas buvo vykdomas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos užsakymu, kaip nedidelė VLKK programos „Terminijos norminimas ir sklaida“ dalis. Žirgelių terminijos norminimą atliko prof. habil. dr. J. R. Stonis ir dr. A. Auksoriūtė. Norminant šiuolaikinius Lietuvos žirgelių rūšių vardus ypač naudingas buvo mūsų kolegos Algirdo Vilko sukurtas pirmasis žirgelių vardų sąrašas (daugelis šio sąrašo vardų vartojami ir šioje publikacijoje). Vabzdžių vardus redagavo ir kirčiavo Jolita Žvironienė ir Vera Mauricaitė.

Įvairių vabzdžių vardų ir entomologijos terminų norminimo darbai buvo pradėti 2003

m. ir atliekami iki šiol. Tačiau šio žirgelių vardų sąrašo paskelbimą ypač paskubino numatytas išleisti vadovas Lietuvos žirgeliams pažinti (Dapkus, *in press*). Kadangi ši knyga bus skirta plačiam vartotojų ratui (studentams, mokytojams, tyrėjams ir visiems tiems, kurie domisi gamta), tad svarbu užbaigti žirgelių vardų patikrą bei norminimą ir pateikti žirgelių vardų sąrašą visuomenei.

Metodika

Terminų kūrimo ir norminimo darbai buvo rengiami ir jis dirbamas vadovaujantis bendraisiais terminologijos principais. Buvo suformuluota norminimo kryptis ir strategija. Visais kalbos klausimais didžiausia buvo kalbininkės terminologės kompetencija (šiuo atveju – Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centro vadovės ir VLKK Terminologijos pakomisės pirmininkės dr. A. Auksoriūtės). Projekto metu buvo laikomasi Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (VLKK) nutarimų. Norminant arba kuriant vabzdžių vardus buvo atsisakyta barbarizmų ir vengta lietuvių kalbos normas arba tradicijas neatitinkančių vardų. Taip pat pradėta vienodinti ir vabzdžių vardų daryba. Kaip žinoma, iki šiol tiek lietuvių, tiek ir kai kuriose užsienio kalbose (pavyzdžiui, anglų k.) pasitaiko, kad vabzdžių šeimos pavadinimas yra aprašomojo pobūdžio ir sudarytas iš 3 ar 4 žodžių. Šiame projekte griežtai vadovautasi principu, kad lietuviški vabzdžių šeimų ir aukštesnio rango taksonų vardai (pavadinimai) būtų arba vienažodžiai, arba sudaryti iš dviejų žodžių. Skirtingai nuo lietuviškosios botanikos terminijos (kuri jau yra sunorminta ir toliau, vadovaujantis tik binarės nomenklatūros principais, kuriami egzotinių augalų vardai), daugybė vabzdžių rūšių vardų iki šiol tebėra aprašomojo pobūdžio. Pavyzdžiui, *didysis čiobrelinis siaurasparnis ugniukas* (*Pempeliella ornatella*), *rudasis viržinis siaurasparnis ugniukas* (*Selagia spadicella*). Tai labai apsunkina vartoseną ir neatitinka tarptautinės binarinės nomenklatūros principų. Todėl tokie vabzdžių vardai, kurie buvo sudaryti daugiau nei iš 2 žodžių, pakeisti trumpesniais.

Vabzdžių vardai pateikiami nurodant tik svarbiausius sinonimus ir visada kartu su lotyniškuoju vardu bei jo atitikmeniu anglų kalba. Todėl vartotojas galės ne tik lengvai susiorientuoti sudėtingoje entomologijos sistemoje, suprasti atskirų sisteminių vienetų priklausomybę ir pavaldumą aukštesnio rango sisteminiams vienetams, bet ir lengvai susirasti vabzdžio vardą, žinodamas vien tik lotynišką arba vien tik anglišką jo atitikmenį.

Nuo 2004 m. internete ir mokslo populiarinimo publikacijose buvo atliekama naujai sukurtų vabzdžių vardų sklaida (Puplėsis, Diškus, 2004; Puplėsis, 2005a, 2005b, 2006; Stonis, 2006, 2008a, 2008b, 2009a, 2009b), todėl dalis sukurtų naujų vardų jau yra gana plačiai vartojami. Pavyzdžiui, *lapapilviai* (Phasmatodea, Phylliidae), *šalmuočiai* (Mantodea, Empusidae), *gaubtagalviai* (Lepidoptera, Nepticuloidea: Nepticulidae ir Opostegidae), *šeriuotaūšiai* (Lepidoptera, Tischeriidae) ir kt. Tikimės, kad plačiau prigis ir naujieji vabzdžių būrių vardai: *pirmažandžiai* (Archaeognatha), *akmenropos* (Grylloblattodea), *gladiatoriai* (Mantophasmatodea), *tinkluočiai* (Embioptera), *trūnėsiniukai* (Zoraptera), *straubliuočiai* (Rhynchota).

Įvairovė ir sisteminės žirgelių grupės

Žirgeliai (Odonata) yra gana didelis ir įvairus vabzdžių būrys. Šiuo metu gyvenantys žirgeliai skirstomi į 31 šeimą, iš viso jų aprašyta apie 5500 rūšių ir daugiau nei 500 genčių. Dar apie 300 rūšių, priklausančių 50 genčių bei 30 šeimų yra aprašyti remiantis tik fosilijomis, tačiau šios rūšys jau išnykusios. Kas dešimtmetį vidutiniškai paskelbiama po 350 naujų žirgelių rūšių.

Pats mažiausias pasaulyje žirgelis yra Rytų Azijoje paplitęs *žirgėlis pigmėjas* – *Nannophya pygmaea* (išskleistų sparnų ilgis 1,9 cm). Pats didžiausias iš dabar gyvenančių žirgelių yra Amerikos atogrąžose aptinkama *milžiniškoji strėliukė* – *Megaloprepus coerulatus* (išskleistų sparnų ilgis 19 cm). Permo periode gyvenusio, bet jau išnykusio *didgyslio žirgėlio* – *Meganeura monyi* – išskėstų sparnų ilgis siekė net iki 75 cm. Vienas greičiausiai skraidančių žirgelių yra *amerikinis laūmžirgis* – *Anax junius* (*angl.* Common green darner; Darning needle). Jis gali skristi 85 km/h greičiu, gyvena Šiaurės ir Centrinėje Amerikoje, kai kuriose Karibų salose ir Havajuose. Šis skrajūnas kartais užklysta ir į Rytų Aziją (Kamčiatką, Kiniją ir kt.).

Žirgelių būrį galima suskirstyti į 2 pobūrius ir keletą infrabūrių. Pirmasis pobūris – SENÓVINIAI ŽIRGĖLIAI – MEGANEURINA (jie gyveno iki Juros periodo, bet dabar nebeaptinkami; turėjo nedidelę galvą ir archajiškus sparnus; šiam pobūriui priskiriami trys išnykusių žirgelių infrabūriai: Meganeuromorpha, Ditaxineuromorpha ir Kennedyomorpha). Antrasis pobūris – DABARTINIAI ŽIRGĖLIAI – LIBELLULINA (gyvena iki šiol; būdingi specializuoti sparnai ir palyginti didelė galva su labai išvystytomis, didelėmis akimis; šio pobūrio žirgeliai skirstomi į tris infrabūrius: Anisoptera, Epiophlebiomorpha ir Zygoptera). Tačiau dažniau vartojama tokia sistema, pagal kurią Anisoptera ir Zygoptera taksonams suteikiamas pobūrio rangas. Šios sampratos prisilaikoma ir šiame straipsnyje.

Kai kurios žirgelių taksonominės grupės yra gerai žinomos daugeliui gamtininkų. Pavyzdžiui, gana dideli, tamsiai ar blankiai patamsėjusiais, beveik vienodos formos priekiniais ir užpakaliniais sparnais žirgeliai – *gražūtės*, priklausančios dideliame to paties pavadinimo antšeimiui (Calopterygoidea).

Žirgeliai, kurių sparnų pamatai susiaurėja į stiebelį, gali būti pavadinti vienu vardu – *strėliukės*: *tikrosios strėliukės* (nedidelės, pilvelis neblizgantis, margas, dažniausiai mėlynai juodas), *plačiablaūzdės strėliukės* (panašios į tikrąsias, tik kojų blauzdos plačios), *žaliosios strėliukės* (pilvelis dažniausiai metališkai blizga, žalsvas, rusvas ar rausvas). Pačios didžiausios pasaulyje yra Amerikos atogrąžose gyvenančios *amazōninės strėliukės*. Tačiau apskritai strėliukės nėra pripažintos kaip vieningas (monofilinis) taksonominis vienetas (aprašyti net keli skirtingi strėliukių antšeimiai).

Žirgeliams priskiriamos ir įvairios *skėtės* (antšėmis Libelluloidea), *tikrėji žirgėliai* (antšėmis Cordulegastroidea) ir įvairūs *laūmžirgiai* (antšėmis Aeshnoidea).

Iš *laūmžirgių antšėmio* atstovų (vadinamų tiesiog *laūmžirgiais*) galima išskirti dvi šeimas: vienų akys nutolusios viena nuo kitos – tai *skėstaākiei laūmžirgiai* (pilveliai ties galu truputį išplatėję, raštuoti, be metalinio blizgesio); kitų akys susilietusios viena su kita – tai *tikrėji laūmžirgiai*.

Minėtinos dvi *skėčių antšėmio* (vadinamų tiesiog *skėtėmis*) šeimos: *blizgiosios skėtės* (pilveliai su metaliniu blizgesiu) ir *raštūotosios skėtės* (pilveliai be metališko blizgesio, bet gali būti labai ryškių spalvų, o sparnai dažnai su tamsiomis dėmėmis ar gelsvais šešėliais pamatinėje dalyje).

Tikrujų žirgėlių antšeimiai Lietuvos faunoje atstovauja viena šeima – žieduotapilviai žirgėliai (pilveliai su ryškiais geltonais žiedais).

Lietuvos ir kai kurių kitų kraštų žirgelių vardų taksonominis sąrašas*

ŽIRGĖLIAI (ODONATA) (*angl.* Damselflies and Dragonflies)

1 pobūris. VIENODASPAŖNIAI ŽIRGĖLIAI (*sin.* mažieji žirgėliai) – ZYGOPTERA (*angl.* Damselflies)

Pobūrio atstovai paplitę visame pasaulyje, jam priskiriama beveik pusė visų žinomų žirgelių rūšių. Šie žirgėliai dar buvo vadinami kitu vardu – *mažaisiais žirgeliais*, tačiau, pagal šiame darbe pateikiamą sampratą, *vienodasparniams žirgeliams* – Zygoptera – priskiriami ir patys didžiausi žirgėliai, *mažųjų žirgelių* vardas tiktu tik kalbant apie Europos fauną.

1 šeima. **GRAŽŪTĖS** – CALOPTERYGIDAE (*angl.* Broad-winged damselflies; Demoiselles). Šeimos atstovai paplitę visame pasaulyje, Europoje aptinkamos kelios rūšys, nemažai jų yra Šiaurės Amerikoje. Iš viso yra aprašyta apie 160 rūšių ir 15 genčių.

Blizgančioji gražutė – *Calopteryx splendens* (*angl.* Banded demoiselle; Banded jewelwing). Paplitusi didžiojoje Europos dalyje (dažnai aptinkama ir Lietuvoje), Artimuosiuose Rytuose, Centrinėje Azijoje bei Sibire (iki Baikalo) ir Šiaurės Afrikoje.

Grakščioji gražutė – *Calopteryx virgo* (*angl.* Beautiful demoiselle; Beautiful jewelwing). Paplitusi didžiojoje Europos dalyje (dažnai aptinkama ir Lietuvoje) ir šiaurinėje Azijoje iki Tolimųjų Rytų. Yra aprašyti keli šios rūšies porūšiai.

Raudonuodėgė gražutė – *Calopteryx haemorrhoidalis* (*angl.* Mediterranean demoiselle; Dark-red demoiselle). Paplitusi tik Viduržemio jūros regiono vakarinėje dalyje: Italijoje, pietinėje Prancūzijoje, Ispanijoje, Portugalijoje, Maroke, Alžyre, Tunise; Lietuvoje neaptikta. Yra aprašyti keli šios rūšies porūšiai.

2 šeima. **TĪKROSIOS STRĖLIŪKĖS** (*sin.* strėlikės) – COENAGRIONIDAE (*angl.* Narrow-winged damselflies; Pond damsels). Šeimos atstovai paplitę visame pasaulyje, aprašyta apie 1100 rūšių ir 82 gentys.

Šarvūotoji strėliūkė – *Coenagrion armatum* (*angl.* Norfolk damselfly). Paplitusi Europoje (išskyrus pietinius rajonus), Kaukaze ir Sibire, aptinkama ir Lietuvoje.

Johansono strėliūkė – *Coenagrion johanssoni* (*angl.* Johansson's damselfly). Paplitusi Šiaurės ir Rytų Europoje bei Azijoje, aptinkama ir Lietuvoje.

Ītinė strėliūkė – *Coenagrion hastulatum* (*angl.* Northern damselfly). Paplitusi Europoje ir Sibire (iki Baikalo), aptinkama ir Lietuvoje.

Pjautuvinė strėliūkė – *Coenagrion lunulatum* (*angl.* Irish damselfly). Paplitusi Europoje, Kaukaze, Kazachstane ir Sibire (iki Baikalo), aptinkama ir Lietuvoje.

Pasaginė strėliūkė – *Coenagrion puella* (*angl.* Azure damselfly). Viena dažniausių Europos žirgelių rūšių (paplitusi ir Lietuvoje), taip pat gyvena pietvakariniuose Sibiro rajonuose.

Gražioji strėliūkė – *Coenagrion pulchellum* (*angl.* Variable damselfly). Paplitusi Europoje, Centrinėje Azijoje ir pietiniame Sibire, aptinkama ir Lietuvoje.

Raudonākė strėliūkė – *Erythromma najas* (*angl.* Red-eyed damselfly). Paplitusi Europoje (išskyrus pietinius rajonus), Centrinėje Azijoje ir pietiniame Sibire, aptinkama ir Lietuvoje.

Nykštūkinė strėliukė (*sin.* mažoji nehalenija) – *Nehalennia speciosa* (*angl.* Pygmy damselfly). Lokaliai aptinkama Centrinėje Europoje ir Skandinavijoje, bet plačiai paplitusi Rytų Europoje ir Azijoje, aptinkama ir Lietuvoje.

Kruvinoji strėliukė (*sin.* raudonoji strėliukė) – *Pyrrhosoma nymphula* (*angl.* Large red damselfly). Paplitusi ir dažniausiai gausiai aptinkama Europoje ir Mažojoje Azijoje (aptinkama ir Lietuvoje).

Mėlynoji strėliukė – *Enallagma cyathigerum* (*angl.* Common blue damselfly). Gyvena nuo Europos iki rytinės Azijos (taip pat ir Lietuvoje).

Elegantiškoji strėliukė (*sin.* elegantiškoji išnura) – *Ischnura elegans* (*angl.* Blue-tailed damselfly). Paplitusi Europoje, Centrinėje Azijoje ir Sibire (iki Baikalo), aptinkama ir Lietuvoje.

Mažoji strėliukė (*sin.* mažoji išnura) – *Ischnura pumilio* (*angl.* Scarce blue-tailed damselfly). Plačiai paplitusi Europoje, Šiaurės Afrikoje ir Vakarų Azijoje, aptinkama ir Lietuvoje.

3 šeima. **PLAČIABLAŪZDĖS STRĖLIUKĖS** – PLATYCNEMIDIDAE (*angl.* White-legged damselflies; Shadwdamsels; Platycnemid damselflies). Šeimos atstovai paplitę Afrikoje, Azijoje, Europoje ir Australijoje (200 rūšių ir 23 gentys).

Baltakojė strėliukė – *Platycnemis pennipes* (*angl.* White-legged damselfly). Paplitusi didžiojoje Europos dalyje, Artimuosiuose Rytuose, Centrinėje Azijoje, pietvakariniame Sibire, aptinkama ir Lietuvoje.

4 šeima. **ŽALIOSIOS STRĖLIUKĖS** – LESTIDAE (*angl.* Stalk-winged damselflies; Spear-winged damselflies; Spread-winged damselflies; Spreadwings; Emerald damselflies). Šeimos atstovai paplitę visame pasaulyje, aprašyta apie 160 žaliųjų strėliukų rūšių ir 9 gentys.

Blizgančioji strėliukė – *Lestes dryas* (*angl.* Scarce emerald damselfly; Turlough spreadwing). Paplitusi Palearkties regione (aptinkama ir Lietuvoje).

Paprastoji strėliukė (*sin.* paprastoji žalioji strėliukė) – *Lestes sponsa* (*angl.* Emerald damselfly; Common spreadwing). Rūšis plačiai paplitusi Europoje ir Azijoje, aptinkama ir Lietuvoje.

Žalsvėji strėliukė (*sin.* mažoji žalioji strėliukė) – *Lestes virens* (*angl.* Small emerald damselfly). Plačiai paplitusi Europoje (išskyrus šiaurinius rajonus), Šiaurės Afrikoje ir Vakarų Azijoje, aptinkama ir Lietuvoje.

Didžioji strėliukė (*sin.* didžioji žalioji strėliukė) – *Lestes viridis* (*angl.* Large emerald damselfly). Paplitusi Europoje (išskyrus šiaurinius rajonus), aptinkama ir Lietuvoje.

Sibirinė strėliukė – *Sympecma paedisca* (*angl.* Siberian damselfly). Gyvena Centrinėje ir Rytų Europoje (taip pat ir Lietuvoje) bei Azijoje.

Pietinė strėliukė – *Lestes barbarus* (*angl.* Southern emerald damselfly). Pietinio paplitimo rūšis. Europoje daugiausia paplitusi Viduržemio jūros kraštuose, o Lietuvoje neseniai aptikta. Azijoje *pietinė strėliukė* paplitusi iki Indijos ir Mongolijos.

5 šeima. **AMAZŪNINĖS STRĖLIUKĖS** – PSEUDOSTIGMATIDAE (*angl.* Giant damselflies; Helicopter damselflies). Gyvena Centrinės ir Pietų Amerikos drėgnose atogrąžose (iš viso apie 20 rūšių ir 5 gentys).

Milžiniškoji strėliukė – *Megalopterus coeruleus*. Daugiausiai aptinkama Centrinėje Amerikoje, bet, matyt, paplitusi ir Pietų Amerikos atogrąžose.

2 pobūris. **SKIRTINGASPAŖNIAI ŽIRGĖLIAI** (*sin.* didieji žirgeliai) – ANISOPTERA (*angl.* Dragonflies). Pobūrio atstovai paplitę visame pasaulyje, jam priklauso maždaug pusė visų žinomų žirgelių rūšių. Šie žirgeliai vadinami dar kitu vardu – *didžiaisiais žirgeliais*. Kadangi šioje apžvalgoje vieną žirgelių pobūrį pasiūlėme vadinti *vienodasparniais žirgeliais*, tad kitą žirgelių pobūrį būtų logiška vadinti *skirtingasparniais*, o ne *didžiaisiais*.

1 šeima. **BLĪZGIOSIOS SKĖTĖS** (*sin.* kordulijos) – CORDULIIDAE (*angl.* Emerald dragonflies; Green-eyed skimmers). Šeimos atstovai paplitę visame pasaulyje, aprašyta apie 360–400 blizgiųjų skėčių rūšių ir 44 jų gentys.

Brūnzinė skėtė – *Cordulia aenea* (*angl.* Downy emerald). Rūšis plačiai paplitusi Palearkties regione (aptinkama ir Lietuvoje).

Dvidėmė skėtė – *Eitheca bimaculata* (*angl.* Two-spotted dragonfly). Gyvena Europoje (išskyrus kai kuriuos vakarinius rajonus) ir Azijoje, aptinkama ir Lietuvoje.

Šiaurinė skėtė – *Somatochlora arctica* (*angl.* Northern emerald). Daugiau šiaurinio paplitimo Europos faunos rūšis, aptikta ir Lietuvoje.

Geltondėmė skėtė – *Somatochlora flavomaculata* (*angl.* Yellow-spotted dragonfly). Gyvena Europoje (taip pat ir Lietuvoje) ir Azijoje.

Smaragdinė skėtė – *Somatochlora metallica* (*angl.* Brilliant emerald). Rūšis paplitusi Centrinėje ir Šiaurės Europoje (taip pat Lietuvoje) ir Azijoje (iki Sibiro).

Álpinė skėtė – *Somatochlora alpestris* (*angl.* Alpine dragonfly). Rūšis paplitusi tik Vidurio Europos kalnų rajonuose ir šiaurinės Europos lygumose (centrinėje Suomijoje ir šiaurinėje Švedijoje).

2 šeima. **RAŠTÚOTOSIOS SKĖTĖS – LIBELLULIDAE** (*angl.* Common skimmers; Chasers; Skimmers and darters). Šeimos atstovai paplitę visame pasaulyje, aprašyta apie 1300 skėčių rūšių ir 91 jų gentis.

Baltakaktė skėtė – *Leucorrhinia albifrons* (*angl.* Eastern white-faced darter). Paplitusi centrinėje ir rytinėje Europos dalyje (taip pat ir Lietuvoje).

Grakščioji skėtė – *Leucorrhinia caudalis* (*angl.* Bulbous white-faced darter). Paplitusi centrinėje ir rytinėje Europos dalyje (taip pat ir Lietuvoje), Kaukaze.

Mažoji skėtė – *Leucorrhinia dubia* (*angl.* White-faced darter). Paplitusi Palearkties regione: šiaurės vakariniuose ir rytiniuose Europos rajonuose (taip pat ir Lietuvoje), šiaurinėje Azijos dalyje.

Šarvúotoji skėtė – *Leucorrhinia pectoralis* (*angl.* Large white-faced darter). Plačiai paplitusi Europoje (išskyrus kai kuriuos vakarinius ir pietinius rajonus), aptinkama vakarinėje Azijoje, taip pat ir Lietuvoje.

Raudonoji skėtė – *Leucorrhinia rubicunda* (*angl.* Northern white-faced darter). Šiaurinio arealo rūšis, gyvena šiauriniuose ir rytiniuose Europos regionuose (aptinkama ir Lietuvoje).

Plokščioji skėtė – *Libellula depressa* (*angl.* Broad-bodied chaser). Paplitusi Europoje ir Artimuosiuose Rytuose (aptinkama ir Lietuvoje).

Rusvoji skėtė – *Libellula fulva* (*angl.* Scarce chaser). Gyvena Europoje (aptinkama ir Lietuvoje).

Keturtāškė skėtė – *Libellula quadrimaculata* (*angl.* Four-bodied chaser). Vienas dažniausių žirgelių Europoje (taip pat ir Lietuvoje), aptinkamas ir Artimuosiuose Rytuose, palearktinėje Azijos dalyje bei Šiaurės Amerikoje.

Tiñkliškoji skėtė – *Orthetrum cancellatum* (*angl.* Black-tailed skimmer). Gyvena

Europoje (taip pat Lietuvoje) ir Azijoje.

Melsvapišvė skėtė – *Orthetrum coerulescens* (angl. Keeled skimmer). Gyvena Europoje (aptinkama ir Lietuvoje).

Pietinė skėtė – *Orthetrum brunneum* (angl. Southern skimmer). Pietinio arealo rūšis (neseniai aptikta ir Lietuvoje, taip toli į šiaurę šios rūšies atstovų iki šiol nebuvo rasta).

Juosvóji skėtė – *Sympetrum danae* (angl. Black darter). Paplitusi Europoje ir Azijoje (aptinkama Lietuvoje).

Pélkinė skėtė – *Sympetrum depressiusculum*. Gyvena didžiojoje Europos dalyje (išskyrus šiaurę), Mažojoje Azijoje, Kaukaze, Centrinėje Azijoje; aptinkama ir Lietuvoje.

Azijinė skėtė – *Sympetrum eroticum*. Paplitusi Rytų ir Centrinėje Azijoje, Europoje. A. Briliūtės ir E. Budrio (2007) nuomone, *Sympetrum eroticum*, kuri buvo užregistruota 1988 metais Lietuvoje, tikriausiai atsitiktinai pateko į šalį vykdant žuvų introdukciją, todėl siūlytina šią rūšį išbraukti iš Lietuvos faunos sąrašo.

Geltonspašnė skėtė – *Sympetrum flaveolum* (angl. Yellow-winged darter). Paplitusi Europoje ir palearktinėje Azijos dalyje iki Tolimųjų Rytų, aptinkama ir Lietuvoje. Suaugėliai, susirinkę į didžiulius būrius (po kelis tūkstančius individų), pavasarį gali migruoti į šiaurinius rajonus.

Raudongyslė skėtė – *Sympetrum fonscolombii* (angl. Red-veined darter). Paplitusi Europoje, bet išskyrus šiaurinę žemyno dalį. Tikėtina, kad ši rūšis ateityje gali būti aptikta ir Lietuvoje.

Rudajuostė skėtė – *Sympetrum pedemontanum* (angl. Banded darter). Paplitusi Europoje (išskyrus šiaurinius rajonus) ir Vakarų Azijoje, aptinkama ir Lietuvoje.

Kruvinóji skėtė – *Sympetrum sanguineum* (angl. Ruddy darter). Paplitusi Europoje ir Artimuosiuose Rytuose (aptinkama ir Lietuvoje).

Didžióji skėtė – *Sympetrum striolatum* (angl. Common darter). Plačiai paplitusi Europoje (išskyrus šiaurinius rajonus), Šiaurės Afrikoje ir Azijoje, aptinkama ir Lietuvoje.

Paprastóji skėtė – *Sympetrum vulgatum* (angl. Vagrant darter). Plačiai paplitusi Europoje (išskyrus vakarinius rajonus) ir Azijoje, aptinkama ir Lietuvoje.

Ryškiapišvė skėtė – *Crocothemis erythraea*. Labiau paplitusi Centrinėje Europoje. Lietuvoje neaptikta.

3 šeima. **ŽIEDUOTAPIŠVIAI ŽIRGĖLIAI** (*sin.* kordulegastrai) – **CORDULESGASTRIDAE** (angl. Biddies; Golden-ringed dragonflies; Spiketails). Šeimos atstovai paplitę tik Šiaurės pusrutulyje (Azijoje, Europoje ir Šiaurės Amerikoje). Aprašyta apie 50 žieduotapilvių žirgelių rūšių ir 4 jų gentys.

Geltonžiedis žirgėlis (*sin.* geltonžiedis kordulegastras) – *Cordulegaster boltonii* (*sin.* *Cordulegaster annulatus*) (angl. Golden-ringed dragonfly). Paplitęs didesnėje Europos dalyje ir Kaukaze, aptinkamas ir Lietuvoje.

4 šeima. **SKĖSTAĀKIAI LAŪMŽIRGIAI** (*sin.* upeliniai žirgeliai) – **GOMPHIDAE** (angl. Club-tailed dragonflies; clubtails). Šeimos atstovai paplitę visame pasaulyje, aprašyta apie 950 skėstaakių laumžirgių rūšių ir 91 jų gentis.

Geltonkójis laūmžirgis (*sin.* geltonkojis žirgelis) – *Gomphus flavipes* (angl. Yellow-legged dragonfly). Gyvena beveik visoje Europoje (aptinkamas ir Lietuvoje).

Upėlinis laūmžirgis – *Gomphus vulgatissimus* (angl. Club-tailed dragonfly). Plačiai paplitusi rūšis Palearktės regione: gyvena beveik visoje Europoje (ir Lietuvoje),

Kaukaze, Vidurinėje Azijoje, Sibire, Rytų Azijoje.

Žnyplinis laūmžirgis – *Onychogomphus forcipatus* (angl. Green-eyed hook-tailed dragonfly). Paplitęs centrinėje ir šiaurinėje Europos dalyje (ir Lietuvoje), tik kai kur retokai aptinkamas, taip pat gyvena Kaukaze.

Pleištinis laūmžirgis (sin. pleištinis žirgelis) – *Ophiogomphus cecilia* (angl. Green Club-tailed dragonfly). Gyvena Europoje (taip pat ir Lietuvoje) ir Azijoje.

5 šeima. **TIKRĖJI LAŪMŽIRGIAI** – AESHNIDAE (angl. Darners; Hawker dragonflies). Šeimos atstovai paplitę visame pasaulyje, aprašyta apie 420 tikrųjų laumžirgių rūšių ir 49 jų gentys.

Imperatoriškasis laūmžirgis (sin. didysis karališkasis laumžirgis) – *Anax imperator* (angl. Emperor hawker). Tai vienas geriausių skrajūnų iš žirgelių ar net visų vabzdžių. Dažnai nukeliauja toli nuo vandens telkinių. Kūno ilgis 7–8 cm, išskėstų sparnų ilgis 9–11 cm. Gyvena Europoje (taip pat aptinkamas ir Lietuvoje), Centrinėje Azijoje ir Šiaurės Afrikoje.

Karališkasis laūmžirgis (sin. mažasis karališkasis laumžirgis) – *Anax parthenope* (angl. Lesser emperor hawker). Kūno ilgis 7 cm, išskėstų sparnų ilgis 11 cm. Centrinėje, Pietų Europoje ir Šiaurės Afrikoje paplitusi rūšis, dažnai randama abipus Viduržemio jūros, aptinkama ir Lietuvoje. Plačiai paplitusi Kaukaze ir Centrinėje Azijoje.

Žydrasis laūmžirgis – *Aeshna caerulea* (angl. Azure hawker). Gyvena kai kuriuose izoliuotuose Vidurio Europos kalnų rajonuose, šiaurinės Europos lygumose, taip pat Kaukaze. Neseniai šią rūšį buvo pasiūlyta išbraukti iš Lietuvos faunos sąrašo (Bernard & Ivinskis 2004), nes anksčiau publikuoti duomenys (Stanionytė, 1993) buvo paremti neteisinga rūšies identifikacija.

Mėlynžiėdis laūmžirgis – *Aeshna cyanea* (angl. Southern hawker). Vienas dažnesnių Europos laumžirgių (aptinkamas ir Lietuvoje), aptinkamas ir Mažojoje Azijoje bei Šiaurės Afrikoje.

Didysis laūmžirgis – *Aeshna grandis* (angl. Brown hawker). Gyvena Europoje (aptinkamas ir Lietuvoje), Centrinėje Azijoje ir pietiniuose Sibiro rajonuose.

Rudasis laūmžirgis – *Aeshna isocetes* (angl. Norfolk hawker). Plačiai paplitęs Europoje (išskyrus šiaurinius rajonus), Šiaurės Afrikoje, Artimuosiuose Rytuose ir Azijoje, aptinkamas ir Lietuvoje.

Paprastasis laūmžirgis – *Aeshna juncea* (angl. Common hawker). Plačiai paplitusi palearktinė rūšis, aptinkama nuo Europos iki Centrinės Azijos ar Rytų Azijos, Pietų Europos dalyje gyvena tik kalnuotose vietovėse, o Šiaurės Europoje – žemumose. Dažnai migruoja per Europą dideliais būriais (aptinkamas ir Lietuvoje).

Rudeninis laūmžirgis – *Aeshna mixta* (angl. Migrant hawker). Pilvelis labai margas, patinų su mėlynomis dėmelėmis, patelių – su gelsvomis. Kūno ilgis 6 cm, išskėstų sparnų ilgis 8,5 cm. Plačiai paplitęs Europoje (išskyrus šiaurinius rajonus), Šiaurės Afrikoje, Artimuosiuose Rytuose ir Azijoje, aptinkamas ir Lietuvoje.

Mėlynākis laūmžirgis – *Aeshna affinis* (angl. Southern migrant hawker). Patinų akys ryškiai mėlynos, patelių – rudai geltonos. Plačiai paplitęs Europoje (išskyrus šiaurinius rajonus), neseniai aptiktas ir Lietuvoje.

Žaliasis laūmžirgis – *Aeshna viridis* (angl. Green hawker). Gyvena Europoje (aptinkamas ir Lietuvoje), Centrinėje Azijoje ir pietiniuose Sibiro rajonuose.

Pėlkinis laūmžirgis – *Aeshna subarctica* (angl. Subarctic hawker). Aptinkamas Rytų ir Šiaurės Europoje bei šiauriniuose Azijos rajonuose, aptinkamas ir Lietuvoje.

Šiaurinis laūmžirgis – *Aeshna crenata* (angl. Siberian hawker). Rūšis paplitusi

šiaurinėje Azijoje, o Europoje aptinkama tik labai ribotai (Suomijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Baltarusijoje, kai kuriose Rusijos srityse) ir retai.

Baltaplaūkis laūmžirgis – *Brachytron pratense* (angl. Hairy dragonfly). Plačiai paplitęs Europoje ir Azijoje, aptinkamas ir Lietuvoje.

Kalimantāninis laūmžirgis – *Tetracanthagyna plagiata*. (angl. Borneo darner). Aptinkamas Pietryčių Azijoje, Kalimantano saloje (Borneo).

(*) – Terminijos norminimą atliko J. R. Stonis (VPU) ir A. Auksoriūtė (LKI). Sąrašė pateikiami visi šiuo metu žinomi Lietuvos faunos atstovai ir dažniau minimi kitų kraštų žirgeliai. Egzotinių kraštų žirgelių vardai yra vartojami studentams dėstomo Biologinės įvairovės dalyko paskaitose bei seminaruose, o taip pat mokslo sklaidos renginiuose.

Aptarimas

Norminant terminiją, buvo atsižvelgta į filogenetinius žirgelių šeimų ryšius. Todėl *laumžirgių* (Aeshnoidea) antšeimiui priklausanti Gomphidae šeima šiame sąrašė yra vadinama ne *žirgeliais*, o *laumžirgiais* kaip ir jiems artimai giminiškos *tikrujų laumžirgių* šeimos (Aeshnidae) atstovai. Taip pat šeimos varde atsisakyta žodžio *upeliniai* (kartais literatūroje, pvz., „Lietuvos raudonojoje knygoje“ (2007), vartoto *upiniai*), nes dirbant su kolekcine medžiaga ar renkant kolekcinis rinkinius, ekologiniai požymiai yra kur kas mažiau svarbūs ir informatyvūs negu morfologiniai. Šiai šeimai (Gomphidae) buvo sukurtas naujadaras *skėstaakiai*, kuris įvardija vieną iš ryškiausių skėstaakių laumžirgių morfologijos ypatybių ir jau tapo populiariu tarp biologijos studentų. Nuogastavimai, kad gražus lietuviškas vardas *žirgeliai* beveik išnyko iš šeimos rango taksonų vardų (išskyrus vieną nedidelę šeimą, kurią ir toliau siūloma vadinti *žirgeliais*, tiksliau – *žieduotapilviais žirgeliais* – Cordulesgastridae), manytume nėra pagrįsti. Nes, kad ir kokiai šeimai bepriklauptų, visi šio būrio atstovai kartu (apibendrintai) liks vadinami žirgeliais. Be to, tokie atvejai, kai sudedamosios dalies pavadinimas, t.y. šeimos vardas sutampa su visumos pavadinimu, t. y. viso būrio vardu, nėra parankus ir todėl nerekomenduotinas.

Dvi *skėčių* antšeimio (Libelluloidea) šeimos taip pat pavadintos atsižvelgiant į artimos filogenetinės giminystės ryšius: *raštuotosios skėtės* ir *blizgiosios skėtės* (o ne *kordulijos*). Diskusijų metu pirminis ir morfologiniu požiūriu tikslesnis variantas *blizgiapilvės* [skėtės] buvo atmestas ir pakeistas skambesniu, ne sudurtiniu vardu – *blizgiosios* [skėtės].

Atsisakyta lietuvių kalbai neįprastų vardų (barbarizmų), nežiūrint į tai, kad jie buvo visiškai neseniai paskelbti viename svarbiausių šalies gamtosaugos leidinių, turinčių didelę įtaką kitų leidinių ir gamtosaugos direktyvų terminijai – „Lietuvos raudonojoje knygoje“. Taip „Lietuvos raudonojoje knygoje“ minima *mažoji nehalenija* mūsų sąrašė buvo pavadinta *nykštukine strėliuke*, *elegantiškoji išnura* – *elegantiškąją strėliuke*, *mažoji išnura* – *mažąją strėliuke*, o *geltonžiedis kordulegastras* – *geltonžiedžiu žirgelium*. Mūsų pateiktame vardų sąrašė minėti „Lietuvos raudonosios knygos“ vardai nenurodomi kaip netinkami vartoti. Jie pateikti kaip sinonimai, manant, kad ateityje vis dėlto jų bus pamažu atsisakyta, o kituose „Lietuvos raudonosios knygos“ leidimuose ir gamtosaugos direktyvose palaipsniui įsitvirtins lietuviškesni retųjų žirgelių rūšių vardai.

Nors daugelio terminologų nuomone reikėtų vengti vadinti rūšis mokslininkų vardais (išskyrus tuos atvejus, kai mokslininkai yra išties labai garsūs ir plačiai žinomi), mūsų sąrašė ekspertų siūlymu *Coenagrion johanssoni* vis dėlto buvo pavadinta *Johansono*

stréliuke. Beje, šis vardas jau yra paskelbtas ir „Lietuvos raudonojoje knygoje“ (2007). Tačiau, sudarant žirgelių vardų sąrašą, teko atsisakyti „Lietuvos raudonojoje knygoje“ pateiktų trinarių vardų. *Mažasis karališkasis laumžirgis* (*Anax parthenope*) pavadintas tiesiog *karališkuoju laumžirgiu*, o *didysis karališkasis laumžirgis* (*Anax imperator*) – *imperatoriškuoju laumžirgiu*.

Kilo diskusijų ir dėl daugelio kitų mūsų sąrašė minimų vardų. Pavyzdžiui, *Calopteryx haemorrhoidalis* pavadinta *raudonuodege gražute* pabrėžiant, kad ne visas pilvelis, o tik jo uodeginis galas yra ryškiai raudonos spalvos. *Coenagrion pulchellum* buvo pavadinta *gražiąją stréliuke* ne todėl, kad jai būdingas išskirtinis grožis, o tik remiantis lotyniškojo vardo etimologija (semantika). *Somatochlora alpestris* lotyniškasis pavadinimas yra sietinas su Alpėmis (o ne su kalnais apskritai), todėl ši rūšis buvo pavadinta *alpine skėte*, o ne *kalnine* (kaip tai buvo pasiūlyta kai kurių specialistų). Norminant nesiryžta pakeisti ypač išsigalėjusį *keturtaškės skėtės* vardą į *keturdėmę skėtę*, nes vienintelis oponentų pateiktas argumentas, kad lotyniškasis šios rūšies vardas (*Libellula quadrimaculata*) įvardija dėmeles, o ne taškelius, pasirodė nepakankamas.

Pritariame tų specialistų nuomonei, kurie mano, kad keičiantis klimatui ir dažnėjant pietinės faunos invazijoms, galbūt reikėtų vengti rūšinius dėmenis įvardyti būdvardžiu *pietinė/pietinis*. Tačiau galutiniame žirgelių vardų sąrašo variante *Lestes barbarus* vis dėlto liko pavadinta *pietine stréliuke*, o ne *barbarine* (kaip buvo pasiūlyta kitų specialistų), nes lotyniškasis žodis *barbarus* šios rūšies atveju yra siejamas ne su barbarais arba užkariautojais, o su Šiaurės Afrikos Barbarijos regionu, kuriame ši stréliukė buvo aptikta pirmą kartą. Deja, regiono pavadinimas yra beveik nevartotas Lietuvoje, britų kolonistų išgalvotas didelėms teritorijoms, kurias dabar užima kelios skirtingos šalys ir tik istorinis (vartotas iki XIX a.).

Padėkos

Dėkojame prof. dr. Virginijai Sruogai (VPU), taip pat anoniminiams recenzentams už atliktą straipsnio ekspertizę ir pareikštas pastabas. Straipsnio autoriai ypač norėtų padėkoti Deividui Makavičiui už vertingus komentarus ir pasiūlymus. Taip pat dėkojame kolegėms Jolitai Žvionienei (VPU Lietuvių kalbos didaktikos katedra) ir Verai Mauricaitei (VPU Lietuvių kalbotyros katedra, Fonetikos ir akcentologijos laboratorija) už vabzdžių vardų redagavimą ir kirčiavimą.

Literatūra

- Bernard R. 2002. First records of *Aeshna crenata* Hagen, 1856 in Lithuania with selected aspects of its biology (Odonata: Aeshnidae). *Opuscula zoologica fluminensia* 202: 1–21.
- Bernard R. 2005. First record of *Aeshna affinis* Vander Linden, 1820 in Lithuania (Anisoptera: Aeshnidae) and corrective notes on the Lithuanian Odonata checklist. *Notulae Odonatologicae* 6 (6): 53–55.
- Bernard R., Ivinskis P. 2004. *Orthetrum brunneum* (Fonscolombe, 1837), a new dragonfly species in Lithuania (Odonata: Libellulidae). *Acta Zoologica Lituanica* 14 (3): 31–36.
- Briliūtė A., Budrys E. 2007. New record of damselfly *Lestes barbarus* in the south of Lithuania (Odonata: Lestidae). *New and Rare for Lithuania Insect Species* 19: 10–12.

- Lešinskas A., Pileckis S. 1967. Vadovas Lietuvos vabzdžiams pažinti. Vilnius.
- Puplesis R. 2005a. Vabzdžiai, apie kuriuos mažai žinome: trūnėsinukai, tinkluočiai, akmenropos, gladiatoriai ir auslindos. *Žurnalas apie gamtą* 5: 14–16.
- Puplesis R. 2005b. Vabzdžiai, apie kuriuos mažai žinome: puikūs medžiotojai ir imitatoriai. *Žurnalas apie gamtą* 6: 14–16.
- Puplesis R. 2006. Vabzdžiai, apie kuriuos mažai žinome: kas įdomaus tarakonų pasaulyje. *Žurnalas apie gamtą* 1: 15–17.
- Puplesis R., Diškus, A. 2004. Ar Lietuvoje gyvena Mažieji gaubtagalviai? *Žurnalas apie gamtą* 6: 26–29.
- Rašomavičius V. [red.]. 2007. Lietuvos raudonoji knyga. Vilnius.
- Stanionytė A.. 1993. The check-list of dragonflies (Odonata) of Lithuania. In V. Jonaitis (ed.) *New and Rare for Lithuania Insect Species. Records and Descriptions of 1993*. Vilnius, 50–60.
- Stonis J. R. 2006. Kas man nepatiko Indijoje ir Nepale. 3 dalis. *Žurnalas apie gamtą* 6: 18–22.
- Stonis J. R. 2006. Naujų rūšių beiėškant. Mokslininkų komanda ieškos naujų rūšių Amazonėje ir Andų kalnuose. *Mokslas ir gyvenimas* 11 (577): 28–29.
- Stonis J. R. 2008a. Kaip sekėsi entomologams, norėjusiems atrasti naujų rūšių Pietų Amerikoje ties pusiauju (7 dalis). *Žurnalas apie gamtą* 1 (25): 12–19.
- Stonis J. R. 2008b. Sėkminga ekspedicija į Peru. Pietų Amerikoje aptikti gyviai ne mažiau įdomūs nei inkų civilizacijos griuvėsiai. *Mokslas ir gyvenimas* 12 (602): 22–24.
- Stonis J. R. 2009a. Kosta Rikos biologinė įvairovė: mitai ar tikrovė (4 dalis). *Žurnalas apie gamtą* 1 (31): 9–14.
- Stonis J. R. 2009b. Mokslo populiarinimas, biologinės įvairovės tyrimai, mokslo projektai, studijos, ekspedicijos ir kelionės (internetinė mokslo ir mokslo sklaidos svetainė lietuvių ir anglų k., administratorius ir autorius J. R. Stonis). Patalpinta <http://www.life4diversity.com/>. Žiūrėta 2009-10-09.

List of Lithuanian names for Damselflies and Dragonflies (Insecta, Odonata)

J. R. STONIS, D. DAPKUS, A. AUKSORIŪTĖ, A. VILKAS

Summary

Terminology of Damselflies and Dragonflies are briefly discussed. An annotated list of lithuanian names of 72 species, 10 families, 3 superfamilies and 2 suborders are provided together with some data about taxa distribution. Most of species listed in the paper belong to the Lithuanian fauna, however, a few are exotic or extinct.

Received: November 3, 2009